Liszt: Prométheusz – szimfonikus költemény, S. 99

A 19. század derekán egy új zenei műfaj Liszt Ferenc műhelyében forrta ki magát: a szimfonikus költemény. Az elnevezés irodalom és zene ötvözetére utal, de később születtek ilyen művek történelmi eseményről, festményről és – mint az itt hallató mű is mutatja – mitológiai hősökről is. Lényege, hogy a zeneszerző interpretálja – és nem illusztrálja – választott témáját, a főbb gondolatokra fókuszálva fogalmazza azt újra szimfonikus zenekaron, anélkül, hogy az énekelt szó erejét igénybe venné. Liszt az 1850-es években, weimari időszakában talált rá erre a kifejezési formára, miután felhagyott az utazó virtuóz életvitellel, és összeköltözött a hatalmas birtokokat örökölt, de boldogtalan házasságban élő Carolyne zu Sayn-Wittgenstein hercegnővel. Weimarban nem kevesebb, mint tizenkét szimfonikus költeményt komponált; a Prométheusz eredetileg nyitánynak készült a német városban élt és alkotott Johann Gottfried Herder A láncaitól megszabadított Prométheusz című művének bemutatójára, amelyet Herder-ünnepségek keretében tartottak 1850-ben. A mitológiai jelenetek alcímmel ellátott, Aiszkhülosz Leláncolt Prométheusz-tragédiájának folytatásának szánt színdarabból Liszt nyolc kórustételt is megzenésített, a nyitányt pedig öt évvel később szimfonikus költeménnyé dolgozta át.
Liszt személyiségéhez közel álltak a hősök, minden bizonnyal magát is olyan kiválasztottnak tartotta, aki művészete és már-már természetfeletti képességei révén médiumként közvetít a felsőbb hatalmak és az emberiség között. Ezt a tudatot közönsége is erősíthette benne: Heinrich Heine a lisztománia kifejezést kreálta a megjelenése, virtuozitása, kisugárzása által kiváltott tömeges rajongás érzékeltetésére. Műveiben – kétségtelenül önarckép jelleggel is – többször állít emléket az emberi lét nagy kérdéseivel dacoló hősöknek, mint amilyen Orfeusz, Hamlet, Mazeppa vagy Prométheusz (utóbbiról Kerényi Károly Az emberi lét az ókori görögök értelmezésében címmel írt könyvet). Prométheusz történetét így meséli el az 1900-as évek elején megjelent Ókori lexikon 1984-es kiadása: Miután az istenek legyőzték a titánokat, az utóbbiak közül egy, Prométheusz, az emberiség védelmezője elhatározta, hogy ravaszságban versenyre kel Zeusszal, és becsapja őt. Feldarabolt egy hatalmas bikát, a húst az állat lehúzott bőrébe rejtette, a csontokat pedig külön nagy halomba rakta össze, és eltakarta a bika zsírjával. Felszólította az Olümposz urát, hogy válasszon; Zeusz átlátott a szitán, mégis a rosszabb részt, a csontokat választotta. Ezután őrült haragra gerjedt, de nem csak Prométheusz, hanem az egész emberiség ellen: elvette tőlük a tüzet. Erre Prométheusz fellopakodott az Olümposzra, és a tüzet, az isteni szikrát lecsempészte, és visszaszolgáltatta az emberiségnek. Miután így kifogtak rajta, Zeusz ismét megdühödött, és újabb csapást eszelt ki az emberiség ellen: Héphaisztosznak megparancsolta, hogy alkosson földből egy lányt, Pandórát, akit Pallasz Athéné elragadó bájjal ruházott fel, s akit az égiek a halandók közé vezettek mint megannyi baj gyönyörűséges okozóját. Prométheuszt pedig bilincsbe verte Zeusz, sziklához láncolta, mellét karóval döfte keresztül, majd egy keselyűt küldött, amely a máját marcangolta, de a halhatatlan test ezen része minden éjjel visszanőtt. Végül Herkules lőtte le a keselyűt, így szabadítva meg a kínzott istent, mégpedig Zeusz parancsából, aki azt akarta, hogy dicső fia ezen tettéért még inkább dicsőíttessék.
Liszt előszót közölt a szimfonikus költemény partitúrájához, amiben leírta, neki mit jelent Prométheusz alakja, hogyan értelmezi a történet egyes részeit, és mely gondolatok állnak a szimfonikus költeményben megcsendített zenei karakterek hátterében. A Jézussal vont párhuzam egyértelmű, Liszt számára ez a mítosz merészségről, szenvedésről, kitartásról, megszabadításról–megváltásról szól, a „bátor törekvésről az emberi szellem számára elérhetőnek tűnő legmagasabb célokért"; továbbá „bűnöket jóvá tévő szenvedésekről, amelyek szakadatlanul létünk életidegzetét marcangolják, anélkül, hogy elpusztítanák azt". Arról az ítéletről, amely arra kárhoztatott bennünket, embereket, hogy „földi természetünk kopár partmenti szikláihoz legyünk láncolva", és „félelemkiáltásokat hallassunk, véres könnyeket hullajtsunk". De ez a történet jelképezi számára „a velünk született nagyság és eljövendő megváltás tőlünk elragadhatatlan öntudatát is, a Megszabadítóba vetett kitörölhetetlen hitet, amely a régóta kínzott foglyot azokba a földöntúli régiókba emeli majd, amelynek ragyogó szikráját ellopta". Liszt ezekkel a szavakkal zárja az előszót: „Szenvedés és dicsőség – így lehetne összefoglalni ennek a túl igaz mesének az alapgondolatát."